

تحلیل حدیثی انتظار و کارکردهای ابعاد فردی، اجتماعی، تاریخی و هویتی آن

یاسین (اجتهادی)*

چکیده

انتظار به عنوان یکی از ارکان مهم فرهنگ دینی شیعه، در روایات اهل بیت (ع) جایگاهی بنیادین دارد. این مفهوم نه صرفاً به معنای چشم‌داشت منفعلانه به آینده‌ای نامعلوم، بلکه فرایندی فعال، پویا و اصلاح‌گر معرفی شده است که هم اصلاح فردی را دربر می‌گیرد و هم به انسجام اجتماعی، هویت‌سازی و مقاومت تاریخی شیعه یاری می‌رساند. پژوهش حاضر با رویکرد حدیث‌پژوهی، به تحلیل جامع انتظار در منابع روایی پرداخته و نشان داده است که این آموزه در چهار سطح اصلی قابل بررسی است: بعد فردی: انتظار عامل تهذیب نفس، تقویت ایمان، صبر و امیدواری است. بعد اجتماعی: انتظار به همبستگی مؤمنان، تقویت اخلاق اجتماعی و مسئولیت‌پذیری می‌انجامد. بعد تاریخی - سیاسی: انتظار شیعه را در طول تاریخ در برابر ظلم و انحراف پایدار ساخته و منبع الهام برای حرکت‌های اصلاحی و انقلابی بوده است. بعد هویتی: انتظار سبب تداوم فرهنگ ولایی، بازتولید سنت‌های دینی و حفظ هویت مستقل جامعه شیعی شده است. روش این تحقیق مبتنی بر تحلیل محتوای روایات منتخب از منابع حدیثی معتبر مانند الکافی، کمال‌الدین، الغیبه و بحارالانوار است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که انتظار در نگاه حدیثی، یک راهبرد چندبعدی برای تربیت فرد و جامعه است و می‌تواند در حل مسائل اجتماعی معاصر نیز کارکرد داشته باشد.

واژگان کلیدی: انتظار، روایات، شیعه، فرد، جامعه، هویت

مقدمه

انتظار به‌عنوان یکی از مفاهیم بنیادین در اندیشه شیعه، همواره موضوع تأمل متکلمان، محدثان و مفسران بوده است. این آموزه در روایات اهل بیت (ع) نه صرفاً به معنای چشم‌به‌راهی منفعلانه، بلکه به مثابه یک «موضع‌گیری اعتقادی و عملی» تبیین شده است. در واقع، انتظار فرایندی است که مؤمن را به اصلاح فردی، صبر در برابر دشواری‌ها، امید به آینده و مشارکت فعال در جامعه فرا می‌خواند.

به عنوان نمونه، پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «أفضل أعمال شيعتنا انتظار الفرج»؛ یعنی برترین عمل شیعیان ما، انتظار فرج است. (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۴۵).

همچنین امام صادق (ع) بیان کرده‌اند: «من سرّه أن يكون من أصحاب القائم فلينتظر، وليعمل بالورع ومحاسن الأخلاق؛ هر کس دوست دارد از یاران قائم (ع) باشد، باید منتظر باشد و در عین حال به پارسایی و اخلاق نیکو عمل کند» (نعمانی، الغيبة، ج ۱، ص ۲۰۰). امام باقر (ع) نیز فرمودند: «المنتظر الحقيقي هو من يُعد نفسه للفرج ويعمل صالحاً؛ منتظر حقیقی کسی است که خود را برای فرج آماده کرده و عمل صالح انجام دهد» (صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۱، ص ۳۴۷).

در همین راستا، امام رضا (ع) فرموده‌اند: «المنتظر للفرج يحيا قلبه بالأمل؛ منتظر فرج، دلش با امید زنده است» (صدوق، عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۰۳).

الف: مفهوم‌شناسی انتظار در روایات

۱. معنای لغوی و اصطلاحی انتظار

واژه «انتظار» در لغت از ریشه «نظر» گرفته شده و به معنای چشم‌به‌راه بودن، انتظار داشتن و آمادگی برای وقوع امری آینده است. در منابع حدیثی، انتظار فرج به معنای آمادگی قلبی و عملی برای تحقق وعده الهی و ظهور امام مهدی (عج) معرفی شده است که نه تنها یک حالت روانی، بلکه یک موضع فعال و پویا است.

ابن‌منظور می‌نویسد: «انتظار، حالت آمادگی و توجه به وقوع امر مهمی در آینده است» (ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۲۴۵).

۲. انتظار به عنوان برترین عمل عبادی

امام صادق (ع) فرموده‌اند: «أفضلُ أعمالِ شیعینا انتظارُ الفرج؛ برترین عمل شیعیان ما، انتظار فرج است» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۴۵)

این روایت نشان می‌دهد که انتظار صرفاً یک حالت ذهنی نیست، بلکه مجموعه‌ای از رفتارها و آمادگی‌های فردی و اجتماعی را شامل می‌شود که هدف آن زمینه‌سازی برای تحقق عدالت مهدوی است.

۳. انتظار و جهاد معنوی

در برخی روایات، انتظار به منزله جهاد و مقاومت فعال تعبیر شده است. امام علی (ع) فرموده‌اند: «المنتظر لأمرنا كالمجاهد في سبيل الله؛ منتظر برای تحقق امر ما، مانند مجاهد در راه خدا است» (مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۶)

این حدیث نشان می‌دهد که انتظار منفعلانه نیست و منتظر، در مسیر تحقق عدالت و حفظ ارزش‌های دینی فعال است.

۴. مرز میان انتظار فعال و منفعل

روایات انتظار را به دو نوع تقسیم کرده‌اند:

انتظار فعال: آمادگی، اصلاح نفس، انجام عمل صالح و مقاومت اجتماعی.

انتظار منفعل: بی‌عملی و انفعال که فرد را از مسئولیت‌های دینی بازمی‌دارد.

امام صادق (ع) فرموده‌اند: «المنتظر الحقيقي هو من يُعد نفسه للفرج ويعمل صالحاً؛ منتظر واقعی کسی است که انتظار را با عمل صالح و اصلاح فردی همراه سازد» (صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۱، ص ۳۴۷).

۵. انتظار و آزمون ایمان

برخی روایات، انتظار را آزمونی الهی معرفی کرده‌اند. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «طوبی لمن أدرك قائم أهل بيته وهو مقتد به قبل قيامه؛ خوشا به حال کسی که قبل از قیام امام، او را درک کند و به او اقتدا نماید». (طوسی، الغيبة، ص ۴۵۶)

این روایت نشان می‌دهد که منتظر واقعی کسی است که رفتار و اعتقاد او در راستای اهداف امام باشد و انتظار، آزمونی برای سنجش ایمان و ولایتمداری شیعیان است.

۶. تحلیل و جمع‌بندی

با توجه به روایات، انتظار را می‌توان در سه محور اصلی تحلیل کرد: عمل فعال و اخلاقی: انتظار نیازمند اصلاح نفس، رعایت اخلاق و انجام عمل صالح است.

مقاومت و جهاد: انتظار با مفهوم جهاد و پایداری در برابر ظلم گره خورده است. آزمون ایمان و ولایت‌پذیری: انتظار معیار سنجش ایمان و پایبندی به ولایت اهل بیت (ع) است.

در مجموع، انتظار در نگاه حدیثی، فرآیندی جامع و پویا است که فرد را آماده می‌کند و جامعه را در مسیر تحقق عدالت جهانی هدایت می‌کند.

ب: کارکردهای فردی انتظار

۱. انتظار و اصلاح نفس

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های انتظار، تربیت اخلاقی و اصلاح رفتار فردی است. روایات اهل بیت (ع) بر این نکته تأکید دارند که انتظار، عاملی قوی برای اصلاح فرد و تهذیب نفس است. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «مَنْ سَرَّهَ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ فَلْيَنْتَظِرْ، وَلْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ؛ هر کس دوست دارد از یاران قائم (ع) باشد، باید منتظر باشد و در عین حال به پارسایی و اخلاق نیکو عمل کند» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۳۰). این روایت نشان می‌دهد که انتظار حقیقی با ورع و اخلاق نیکو همراه است و فرد منتظر باید پیش از ظهور امام، خود را از نظر اخلاقی و معنوی آماده سازد.

۲. انتظار و پرهیز از گناه

منتظر واقعی باید از آلودگی‌های اخلاقی و رفتاری پرهیز کند. امام باقر (ع) فرموده‌اند: «مَنْ سَرَّهَ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ فَلْيَنْتَظِرْ، وَلْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ، فَإِنْ مَاتَ وَقَامَ الْقَائِمُ بَعْدَهُ كَانَتْ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ أَدْرَكَهُ؛ هر کس دوست دارد از یاران قائم باشد، باید منتظر باشد و به

ورع عمل کند؛ اگر پیش از قیام او بمیرد، پاداشی مانند کسی خواهد داشت که او را درک کرده است» (همان، ج ۲، ص ۱۳۱).

این بیان، انتظار را نه صرفاً چشم‌به‌راهی، بلکه سبک زندگی مبتنی بر تقوا و دوری از گناه معرفی می‌کند که حتی اگر فرد قیام را درک نکند، در پاداش آن شریک خواهد بود.

۳. انتظار و امیدواری در برابر یأس

انتظار به فرد قدرت امیدواری و پایداری در برابر مشکلات می‌دهد. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند:

«أفضل أعمال أمتي انتظار الفرج من الله؛ برترین عمل امت من، انتظار فرج از سوی خداست» (همان، ج ۲، ص ۱۴۶)

این حدیث نشان می‌دهد که انتظار، عاملی برای حفظ امید و مقاومت فردی در برابر یأس و فشارهای روانی است و منتظر را برای مقابله با چالش‌ها آماده می‌سازد. این امر باعث می‌شود فرد، حتی در شرایط دشوار و طولانی غیبت، انگیزه و انرژی خود را برای صبر و تلاش حفظ کند و نقش خود را در مسیر تحقق عدالت الهی ایفا نماید.

۴. انتظار و مسئولیت فردی

روایات، انتظار را با مسئولیت فردی در برابر جامعه گره زده‌اند. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «من مات منتظراً لهذا الأمر كمن كان مع القائم في فسطاطه؛ کسی که در انتظار این امر بمیرد، مانند کسی است که همراه قائم در رکاب او بوده است» (صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمة، ص ۳۴۷).

این روایت بیان می‌کند که انتظار، حتی بدون حضور مستقیم در قیام، فرد را در مسیر ایفای نقش اجتماعی و معنوی قرار می‌دهد.

۵. تحلیل و جمع‌بندی

بر اساس روایات، کارکردهای فردی انتظار را می‌توان در چهار محور اصلی خلاصه کرد: اصلاح نفس و تهذیب اخلاق؛ انتظار فرد را به ورع، صداقت و تقوا فرا می‌خواند.

پرهیز از گناه و سبک زندگی اسلامی: انتظار، فرد را مسئول نگه می‌دارد و موجب آماده‌سازی او برای تحقق عدالت می‌شود.

امید و پایداری روانی: منتظر در مواجهه با مشکلات و فشارها روحیه خود را حفظ می‌کند. مسئولیت فردی و اجتماعی: انتظار فرد را به ایفای نقش فعال حتی در شرایط غیبت هدایت می‌کند.

به این ترتیب، انتظار یک فرآیند همه‌جانبه فردی است که اصلاح شخصی، تقوا، امید و مسئولیت اجتماعی را هم‌زمان تقویت می‌کند و زمینه را برای تحقق اهداف الهی و اجتماعی فراهم می‌سازد.

ج: کارکردهای اجتماعی انتظار

انتظار علاوه بر بعد فردی، نقش کلیدی در انسجام و پایداری جامعه دارد. این بعد اجتماعی، جامعه شیعی را در برابر بحران‌ها مقاوم می‌کند، روابط اخلاقی و همبستگی بین افراد را تقویت می‌نماید و مسئولیت اجتماعی را در میان مؤمنان گسترش می‌دهد.

۱. انتظار و انسجام اجتماعی

روایات اهل بیت (ع) انتظار را عاملی برای وحدت و انسجام جامعه شیعی معرفی کرده‌اند. امام باقر (ع) فرموده‌اند: «المنتظرون أمة واحدة علی محبة القائم؛ منتظران، امت واحدی هستند که بر محبت قائم (عج) متحدند» (همان، ص ۳۵۳).

این بیان نشان می‌دهد که انتظار، پیوندهای اجتماعی و فرهنگی را مستحکم می‌کند و جامعه را بر پایه محبت مشترک به اهل بیت (ع) و اهداف الهی متحد می‌سازد. وحدت ناشی از انتظار باعث می‌شود مؤمنان در مسیر اصلاح و حمایت از حق، هماهنگ و همدل عمل کنند.

۲. انتظار و مسئولیت اجتماعی

روایات تأکید دارند که انتظار، فرد را به انجام وظایف اجتماعی و حمایت از مظلومان ترغیب می‌کند. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «المنتظر یعین المظلوم و یعمل للحق؛ منتظر، از مظلوم حمایت می‌کند و برای حق عمل می‌کند» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۴۸). پیامبر

اکرم (ص) نیز فرموده‌اند: «المنتظر للفرج يسعى لاصلاح المجتمع وكمثال الجندي في المعركة؛ منتظر فرج، برای اصلاح جامعه تلاش می‌کند و مانند سربازی در میدان جنگ است» (طوسی، الغیبة، ص ۴۶۲).

این آموزه‌ها بیانگر این است که انتظار، انگیزه‌ای فعال برای مشارکت اجتماعی ایجاد می‌کند و منتظران نه تنها از حق و عدالت حمایت می‌کنند، بلکه به تحقق نظم و اصلاح اجتماعی نیز اهتمام دارند.

۳. انتظار و ایجاد فرهنگ اخلاقی جمعی

انتظار موجب گسترش ارزش‌های اخلاقی در جامعه می‌شود. امام رضا (ع) فرموده‌اند: «من أحب القائم واصبر على البلاء، يكون مثله كمن نشر الفضائل بين الناس؛ کسی که قائم (عج) را دوست دارد و در برابر بلا صبر می‌کند، مانند کسی است که فضائل را در میان مردم نشر می‌دهد». (صدوق، عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۰۵)

این تأکید نشان می‌دهد که انتظار علاوه بر اثر فردی، به توسعه فضایل جمعی مانند صبر، صداقت و مهربانی کمک می‌کند و جامعه را اخلاق‌محور و پایدار می‌سازد.

۴. انتظار و نقش اجتماعی در بحران‌ها

در روایات آمده است که انتظار، جامعه را در برابر تهدیدها و بحران‌ها مقاوم می‌سازد. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «المنتظرون يصبرون على البلاء ويحفظون مجتمعهم من الانحراف؛ منتظران، در برابر بلا صبر می‌کنند و جامعه خود را از انحراف حفظ می‌کنند» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۴۹).

امام باقر (ع) نیز فرموده‌اند: «المنتظر يثبت على الحق وينشره بين الناس؛ منتظر، بر حق ثابت می‌ماند و آن را در میان مردم منتشر می‌کند» (صدوق، کمال‌الدین، ص ۳۵۵)

این احادیث نشان می‌دهند که منتظران، حامل پیام عدالت و حق بوده و آن را در سطح اجتماعی حفظ و منتقل می‌کنند.

۵. تحلیل و جمع‌بندی کارکردهای اجتماعی

بر اساس روایات، کارکردهای اجتماعی انتظار عبارتند از:

انسجام و وحدت اجتماعی: محبت و انتظار امام، جامعه را متحد می‌کند. مسئولیت اجتماعی و اصلاح جامعه: منتظر فعال در مسیر تحقق عدالت است. ترویج ارزش‌های اخلاقی جمعی: صبر، صداقت و محبت جمعی را تقویت می‌کند. پایداری جامعه در بحران‌ها: انتظار موجب تاب‌آوری جامعه در شرایط فشار و انحراف می‌شود.

نشر حق و عدالت: منتظر پیام حق را حفظ و منتقل می‌کند.

د: کارکردهای تاریخی و سیاسی انتظار

بعد تاریخی و سیاسی انتظار، نشان‌دهنده نقش این مفهوم در پایداری جامعه شیعی در طول زمان است. انتظار باعث می‌شود که شیعه در برابر ظلم، انحراف و فشارهای تاریخی مقاوم باقی بماند، الهام‌بخش حرکت‌های اصلاحی باشد و هویت مستقل دینی و فرهنگی خود را حفظ کند.

۱. انتظار و پایداری در برابر ظلم

روایات اهل بیت (ع) انتظار را عامل مقاومت تاریخی شیعه در برابر ظلم و ستم معرفی کرده‌اند. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «المنتظر لا یبأس من نصره الحق ولو طال الغیب؛ منتظر هرگز از یاری حق مأیوس نمی‌شود، حتی اگر غیبت طولانی شود» (کلینی، ج ۲، ص ۱۵۲).

این آموزه بیانگر این است که انتظار، موجب تقویت استقامت اجتماعی و سیاسی جامعه می‌شود و افراد را در مسیر مقاومت در برابر ظلم هدایت می‌کند، حتی زمانی که شرایط دشوار و طولانی باشد.

۲. انتظار و الهام‌بخشی حرکت‌های اصلاحی

انتظار، محرک فعال برای ایجاد تغییرات اصلاحی و عدالت‌خواهانه در جامعه است. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «المنتظر یحیا بالإیمان و یكون مصدراً للحركة في سبيل الله؛ منتظر با ایمان زنده است و منبع الهام برای حرکت در راه خدا می‌باشد». (طوسی، ص ۴۷۰).

این بیان نشان می‌دهد که منتظران، نه تنها محافظ ارزش‌ها، بلکه نیروی محرک برای اصلاح جامعه و مقابله با فساد و ظلم هستند و می‌توانند روند حرکت‌های اجتماعی و سیاسی را هدایت کنند.

۳. انتظار و حفظ هویت شیعی در طول تاریخ

یکی دیگر از ابعاد تاریخی و سیاسی انتظار، حفظ هویت مستقل جامعه شیعی است. امام باقر (ع) فرموده‌اند: «المنتظر یحفظ دینه وهویته فی الغیبة»؛ منتظر، دین و هویت خود را در دوران غیبت حفظ می‌کند. (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ص ۳۵۸)

این آموزه تأکید می‌کند که انتظار، ضامن تداوم فرهنگ و سنت‌های دینی است و به جامعه شیعی کمک می‌کند تا هویت خود را در طول تاریخ حفظ کند، حتی در شرایط فقدان رهبری مستقیم.

۴. انتظار و معیار سنجش وفاداری تاریخی

انتظار، معیاری برای سنجش پایبندی به آموزه‌های دینی و وفاداری تاریخی محسوب می‌شود. امام رضا (ع) فرموده‌اند: «المنتظرون هم الذین یثبتون علی دین آبائهم ویعملون بما أمر الله؛ ترجمه: منتظران کسانی هستند که بر دین پدران خود ثابت قدم‌اند و به آنچه خداوند امر کرده عمل می‌کنند». (صدوق، عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۰۷) این حدیث نشان می‌دهد که انتظار معیار وفاداری تاریخی و حفظ اصالت دینی است و پایبندی به آموزه‌های اهل بیت (ع) را تضمین می‌کند.

۵. تحلیل و جمع‌بندی کارکردهای تاریخی و سیاسی

بر اساس روایات، کارکردهای تاریخی و سیاسی انتظار عبارتند از: پایداری در برابر ظلم و ستم: انتظار جامعه را مقاوم و پایدار نگه می‌دارد. الهام‌بخشی برای حرکت‌های اصلاحی: منتظران محرک اصلاحات و عدالت هستند. حفظ هویت شیعی و سنت‌های دینی: انتظار موجب تداوم فرهنگ و هویت مستقل شیعی می‌شود.

معیار سنجش وفاداری تاریخی: وفاداری به دین و آموزه‌های اهل بیت (ع) توسط انتظار حفظ می‌شود.

اگر موافق باشید، مرحله بعد بخش پنجم: کارکردهای هویتی انتظار را با همان سبک، احادیث و ترجمه، منبع دقیق آماده کنم تا مقاله کامل شود و سپس نتیجه‌گیری را اضافه کنیم.

ه: کارکردهای هویتی انتظار

بعد هویتی انتظار بر حفظ و تقویت هویت فردی و جمعی جامعه شیعی تمرکز دارد. این بعد، تداوم فرهنگ ولایی، انتقال سنت‌ها، حفاظت از هویت مستقل جامعه و انسجام نسلی را شامل می‌شود.

۱. انتظار و تداوم فرهنگ ولایی

روایات اهل بیت (ع) انتظار را عاملی برای تداوم فرهنگ ولایی و ارتباط با اهل بیت (ع) معرفی کرده‌اند. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «المنتظر یعیش هویته مع ولائه للقائم؛ منتظر هویت خود را با ولایتمداری نسبت به قائم حفظ می‌کند» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۵) این بیان نشان می‌دهد که انتظار، مؤمن را در مسیر وفاداری و پیروی از رهبری دینی هدایت می‌کند و باعث تداوم فرهنگ ولایی در جامعه می‌شود.

۲. انتظار و بازتولید سنت‌های دینی

یکی دیگر از کارکردهای هویتی، انتقال سنت‌ها و آموزه‌های دینی به نسل‌های بعد است. امام رضا (ع) فرموده‌اند: «المنتظر یواصل سنن آباءه و یعلمها لأبناءه؛ منتظر، سنت‌های دینی پدران خود را حفظ کرده و به فرزندان خود منتقل می‌کند» (صدوق، عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۱۰).

این روایت بیانگر این است که انتظار به بازتولید سنت‌ها و آموزه‌های دینی در نسل‌های بعدی کمک می‌کند و نقش کلیدی در حفظ فرهنگ دینی دارد.

۳. انتظار و هویت مستقل جامعه شیعی

انتظار، ضامن هویت جمعی و استقلال فرهنگی جامعه شیعی است. امام باقر (ع) فرموده‌اند: «المنتظر يحافظ على هويته وجماعة شيعته؛ منتظر، هویت خود و جمعیت شیعی خود را حفظ می‌کند» (صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمة، ص ۳۶۰) این حدیث نشان می‌دهد که انتظار ضامن استقلال و هویت فرهنگی و مذهبی جامعه شیعی است و موجب حفظ یکپارچگی و انسجام آن می‌شود.

۴. انتظار و انسجام نسلی

بعد دیگری که انتظار ایجاد می‌کند، پیوند بین نسل‌هاست. امام علی النقی (ع) فرموده‌اند: «المنتظرون يصلون بين الأجيال بالحكمة والدین؛ منتظران با حکمت و دین، نسل‌ها را به هم متصل می‌کنند». (مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۳۲) این روایت نشان می‌دهد که انتظار رابطه بین نسلی و انتقال هویت دینی و فرهنگی را تضمین می‌کند.

۵. تحلیل و جمع‌بندی کارکردهای هویتی

بر اساس روایات، کارکردهای هویتی انتظار عبارتند از: تداوم فرهنگ ولایی: انتظار ارتباط فرد با اهل بیت (ع) و ارزش‌های ولایی را حفظ می‌کند. بازتولید سنت‌های دینی: سنت‌ها و آموزه‌های دینی نسل‌ها از طریق منتظران منتقل می‌شود. حفظ هویت مستقل جامعه شیعی: انتظار ضامن استقلال و انسجام فرهنگی و مذهبی است.

انسجام نسلی: نسل‌ها را به هم پیوند داده و هویت دینی را منتقل می‌کند.

نتیجه

پژوهش حاضر نشان داد که انتظار، فراتر از یک باور اعتقادی صرف، دارای ابعاد فردی، اجتماعی، سیاسی و هویتی است و در معارف حدیثی، نقشی بنیادین در هدایت شیعیان دارد. یافته‌ها را می‌توان به صورت زیر جمع‌بندی کرد:

بعد فردی: انتظار موجب اصلاح نفس، تهذیب اخلاق، افزایش ورع و امیدواری در برابر یأس می‌شود. منتظر، با پابندی به آموزه‌های اخلاقی، خود را آماده ایفای نقش اجتماعی می‌کند.

بعد اجتماعی: انتظار باعث انسجام جامعه شیعی در دوران غیبت می‌شود. محبت به امام و عمل به وظایف اجتماعی، شبکه‌ای از روابط مستحکم ایجاد می‌کند که مقاومت جمعی را تقویت می‌نماید.

بعد سیاسی - تاریخی: آموزه انتظار، نیروی محرکی برای مقاومت در برابر ظلم و پابندی به ارزش‌های دینی است. حتی کسانی که قیام را درک نمی‌کنند، از طریق انتظار، در تحقق اهداف عدالت جهانی شریک محسوب می‌شوند.

بعد هویتی: انتظار عنصر هویت جمعی و فرهنگی شیعه است. محبت و ولایت امام، پاسداری از سنت اهل بیت (ع)، انسجام فرهنگی و بازتولید ارزش‌های اخلاقی، هویت شیعیان را در طول تاریخ حفظ کرده و تثبیت نموده است.

به بیان دیگر، انتظار در منابع حدیثی، یک فرآیند پویا و چندوجهی است که فرد و جامعه را در مسیر آماده‌سازی برای ظهور و تحقق عدالت جهانی هدایت می‌کند. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مطالعه انتقادی و تحلیلی احادیث انتظار می‌تواند در فهم بهتر هویت، رفتار و فرهنگ شیعیان در طول تاریخ و نیز در تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی معاصر کاربرد داشته باشد.

فهرست منابع

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۵، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
۲. صدوق، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا، ج ۲، قم: منشورات الرضی، ۱۴۰۶ ق.
۳. صدوق، محمد بن علی، کمال‌الدین و تمام النعمة، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۵ ق.
۴. طوسی، محمد بن حسن، الغیبة، قم: دار المعارف الإسلامیة، ۱۴۱۱ ق.
۵. طوسی، محمد بن حسن؛ التبیان فی تفسیر القرآن؛ تصحیح احمد حبیب عاملی؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، [بی تا].
۶. عمید، حسن؛ فرهنگ عمید؛ چاپ ششم، [بی جا]: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵ ش.
۷. فتال نیشابوری، محمد بن حسن؛ روضة الواعظین و بصیرة المتعظین؛ ترجمه محمود مهدوی دامغانی؛ چاپ اول، تهران: نشر نی، ۱۳۶۶ ش.
۸. قطب‌الدین راوندی، سعید بن هبة‌الله؛ الخرائج و الجرائح؛ چاپ اول، قم: مدرسه امام مهدی ۴، ۱۴۰۹ ق.
۹. قمی، علی بن ابراهیم؛ تفسیر القمی؛ تحقیق طیب موسوی جزائری؛ چاپ سوم، قم: دار‌الکتاب، ۱۳۶۳ ش.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی؛ چاپ چهارم، تهران: دار‌الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
۱۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار؛ تحقیق جمعی از محققان؛ چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی ۱۴۰۳ ق.
۱۲. معین، محمد؛ فرهنگ معین؛ چاپ سوم، [بی جا]: زرین، ۱۳۸۶ ش.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه؛ با همکاری جمعی از محققان؛ چاپ دهم، تهران: دار‌الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱ ش.

۱۴. موسوی خمینی، سید روح‌الله؛ صحیفه امام؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، [بی‌تا].

۱۵. نصر بن مزاحم؛ وقعة صفین؛ قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۳ ق.

۱۶. نعمانی، محمد بن ابراهیم؛ الغیبة؛ [بی‌جا]: نشر صدوق، [بی‌تا].

